

ÇEVRE HAREKETİNDE FEMİNİSTLER ♀

Merkez ve Doğu Avrupa'dan Hikayeler

Bu yayın, Avrupa Yeşil Vakfı (GEF) tarafından düzenlenen "Çevre Hareketinde Feministler" projesinin bir parçası olarak üretilmiştir. Proje, Doğu Avrupa İşbirliği ve Kalkınma Ağı (CDN) tarafından desteklenmekte olup, Avrupa Parlamentosu tarafından Avrupa Yeşil Vakfı'na finansal destek sağlanmaktadır.

Avrupa Yeşil Vakfı (GEF), Avrupa düzeyinde bir siyasi vakıf olup, misyonu canlı bir Avrupa tartışma alanına katkıda bulunmak ve vatandaşların Avrupa siyasetine daha fazla katılımını teşvik etmektir. GEF, yeşil siyasi ailenin içinde ve ötesinde Avrupa politikaları ve siyaseti üzerine tartışmaları yaygınlaştırmayı hedeflemektedir. Vakıf, yeni fikirlerin laboratuvarı olarak hareket eder, sınır ötesi siyasi eğitim sunar ve Avrupa düzeyinde işbirliği ve değişim platformu sağlar.

Green European Foundation (Yeşil Avrupa Vakfı)

Rue du Fossé – 1536 Luxembourg

Brüksel Ofisi: Mundo Madou

Avenue des Arts 7-8, 1210

Brussels Tel: +32 2 329 00 50

E-posta: info@gef.eu

Websitesi: www.gef.eu

Orta ve Doğu Avrupa İşbirliği ve Kalkınma Ağı(CDN)

Rue du Taciturne 34, 1000,

Brussels, Belgium

E-posta: office@cdnee.org

Websitesi: www.cdnee.org

**ÇEVRE
HAREKETİNDE
FEMİNİSTLER ♀**

Bu döküman Türkçe'ye Yeşil Avrupa Vakfı tarafından Yeşil Düşünce Derneği'nin işbirliği ve Avrupa Parlamentosu'nun mali desteği ile çevirtilmiştir. Makaleler, bireysel yazarların ve/veya mülakat yapılan kişilerin görüşlerini yansıtmakta olup, bunlar GEF veya ortaklarının görüşlerini yansıtmamaktadır. Avrupa Parlamentosu, bu yayının içeriğinden sorumlu değildir.

Yazarlar:

Özge Doruk, Maja Klimentić

Editoryal takım:

Maja Klimentić, Pablo Pastore, Masha Pashkova-Dzneladze

Yayın geliştirme ve Koordinasyon:

Maja Klimentić

GEF Project Coordinator:

Sien Hasker

Proje Partnerleri:

Visio (Finland),

Green Economics Institute (UK);

Green Thought Association (Turkey);

Oikos (Belgium),

Fundacja Strefa Zieleni (Poland)

Son okuma:

René Báez-Humanes

Tasarım:

Lucija Gudek

Türkçeye Çeviren:

Aslı Akdemir

Belgrad, 2022

İçindekiler

Giriş.	6
Değişim Zamanları: Doğa ve İnsan	8
Termik Santraller Kasabası: Çan	11
Çevre Hareketi İçinde Cinsiyet Eşitsizliği: Türkiye'den Sesler	19

Maja Klimentić (kadın) 23 yaşında. Toplumsal cinsiyet, çevre, gençlik eğitimi ve güçlendirme alanlarında çalışıyor. Bosna-Hersek'in Tuzla şehrinde doğmuştur ve aktivistliğe bu bölgedeki yerel STK'larda başladı. Çevre Hareketindeki Feministler (FEM) projesinde Faaliyet Asistanı ve CDN Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu üyesi. Halen FEM yerel araştırmasını da yaptığı Çek Cumhuriyeti'nde yaşıyor ve eğitim görüyor.

Özge Doruk (kadın) bir aktivist ve araştırmacı. Kendisi özellikle de çevre hakları savunuculuğu yapmakta. Eğitimi sosyoloji alanında olup, yüksek lisansını Sivil Toplum Yönetimi ve Örgütlenmesi programında tamamladı. Şimdilerde yerel çevre hareketleri, iklim adaleti, kömürlü termik santraller ve bellek üzerine araştırmalar yapıyor, arşivler ve hikâyeler topluyor ve belgeseller çekiyor. Termik Santraller Kasabası, Çırpılar: Bir Mücadelenin Anatomisi ve Troas'ta Suyun İzini Sürmek adlı belgeselleri yaptı. Halen Yeşil Düşünce Derneği'nde STK çalışanı pozisyonunda bulunmakta.

Giriş

Sevgili okuyucu,

Orta ve Doğu Avrupa'daki feminizm, gençlik ve çevre mücadeleleri arasındaki bağlantıyı araştıran bu yayını sizlere sunmaktan mutluluk duyuyoruz. Önceki yıllarda, bu kavramları kentsel alanlarla sınırlı kalarak derinlemesine inceledik. Ancak kırsal ve kırsal ve kentsel niteliklerden mahrum bırakılmış alanların mücadelesi göz ardı edildi. Alanlardaki mücadele yeterince incelenmedi. Yeşil başarılar ve destek genellikle şehir merkezlerinde yoğunlaşmışken, bilhassa sosyal açıdan yeşile dönüş mücadelemizde, hedeflerimizin çoğuna ulaşmak adına kırsal toplulukları buna dahil etmek ve harekete geçirmek çok önemli.

CDN'nin İdari Komitesi ve Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu bu bahislerin ne kadar bağlantılı olduğunu anladığında, Çevreci Hareket'in içinde yer alan Yeşil Avrupa Vakfı'ndaki yedi örgütle birlikte çalışmaya karar verdi. Proje, Avrupadaki toplumsal cinsiyet ve çevresel adalet kesişimlerini "yeşil feminizm üzerine elektronik öğrenme kaynakları geliştirmek" ve "ekofeminizm hakkında yeni fikirler ortaya çıkaracak buluşmalar organize etmek" gibi sayısız etkinlikle keşfediyor. Bu çalışmalara kırsal ve kentsel nitelikleri bulunmayan bölgelerdeki genç aktivist kadınların hayatları üzerine CDN'nin desteğiyle yapılan geniş çaplı bir araştırma da dahildi. Biz de bu kadınların mücadele öykülerini, zaferlerini ve geleceğe dair umutlarını dünya ile paylaşmayı ve Avrupa sahnesinde nadiren duyulan bu seslere dikkat çekmeyi amaçladık.

Yayınımızdaki yerel hikayeleri araştıran makalelerin yazarları, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Hırvatistan, Sırbistan, Bosna Hersek, Türkiye ve Rusya'da bulunan Çuvaş Cumhuriyeti'nde yaşayan yedi genç kadın. Proje 2021 sonbaharında şekillendi ve 2022 yılının başlarında ortaya çıkmaya başladı. Yerel muhabirler, Mart 2022'de raporlama ve makale yazımı pratikliklerini, yöntemlerini ve etiğini öğrendikleri eğitimlerine katıldılar. Eğitimden sadece birkaç gün önce, Ukrayna'da topyekûn savaş başladı ve ilgili mücadeleler, raportörlerin çalışmalarında büyük önem kazanarak yer aldı.

2022 yılında Orta ve Doğu Avrupa'da meydana gelen olaylar, Yeşiller olarak hepimizi çalışmalarımızın önceliklerini ve odak noktalarını yeniden değerlendirmeye yöneltti. Bununla birlikte, küresel siyasi dinamiklerde devam eden değişikliklere rağmen, yerel muhabirlerin öykülerinde yerel düzeyde dayanıklılığı ve olumlu değişimi teşvik etmenin

bir yolu olarak hiç bitmeyen motivasyonu görebiliriz. İncelenen konular, kırsal ve kentsel nitelikleri bulunmayan alanlarda çevresel sorunlardan etkilenen genç kadınlara yer veren bir kapsayıcı hedef doğrultusunda ülkeden ülkeye farklılık gösteriyordu. Bu süreçte, ana unsurlar (toplumsal cinsiyet, çevre, gençlik) arasındaki daha derin bağlantıları, siyaset, ekonomi, kültür ve diğer birçok konunun kesişim noktalarını ve belirli yerel bağlamları keşfettik.

Bu hikayelere ekofeminist bir bakış açısıyla baktığımızda, bunun yalnızca, dahil olan insanların kimliklerinin farklı yönlerini, kendilerinin ve topluluklarının karşı karşıya kaldıkları çevresel mücadelelerle nasıl ilişkilendirdiğini anlamak değil, bir yandan da zaman ve mekan arasındaki paralelliklerin farkına varmak olduğunu da görürüz. Eylem gücünü nereden buluyorlar? Direnişle nerede karşılaşıyorlar? Yerelden örgütlenen aktivistler olarak özledikleri, ancak kentli meslektaşlarıyla aynı şekillerde sahip olamayabilecekleri araçlar ve destek neler? Kitabın/raporun devamında farklı makaleleri okurken, kırsal kesimdeki kadınların yaşamlarını, bakış açılarını, yerel sorunlarla başa çıkma araçlarını ve karşılaştıkları çeşitli baskı biçimlerini keşfedeceksiniz. Sizi bunları gerçekten dinlemeye, bahsedilen konular arasındaki kesişimleri keşfetmeye, bunları kişisel aktivizm deneyiminizle karşılaştırmaya ve bölgenizdeki benzer hikayelerin önemini düşünmeye davet ediyoruz. Dayanışma içinde olalım ve adil bir toplumu amaçlayan yolumuzda gerçekten “kimseyi geride bırakmayalım!”

Editör ekibi

Değişim Zamanları: Doğa ve İnsan

MAJA KLİMENTIĆ

Bilim insanları, yeryüzü tarihinde beş büyük yok oluşun kanıtını buldular ve bunlar dünyadaki türlerin yaklaşık %75'inin sonsuza dek kaybolduğu birkaç milyon yıllık dönemlerde gerçekleşti. Şu ana kadar meydana gelen bu kitlesel yok oluşlara, volkanik patlamalar veya asteroit çarpmaları gibi doğal olaylar neden oldu.¹ Bunlar, Dünya'nın ekosistemleri ve atmosferi üzerinde büyük bir etkiye sahiplerdi. Dünyayı bugün gördüğümüz biçime getirdiler ve gezegenin yaşamının doğal bir parçası oldular. Bununla birlikte, dünyayı şekillendiren tek olay büyük yok oluşlar değildir. Dünya tarihindeki birçok felaket olayı onu şekillendirdi, ancak en büyük fark, büyük yok oluşların gezegenin kimyasında büyük değişikliklere yol açan bir zincirleme reaksiyonu tetiklemesidir.²

Dinozorları yok eden son kitlesel yok oluş 65.5 milyon yıl önce meydana geldi. Bugün birçok bilim insanı altıncı büyük yok oluşla karşı karşıya olduğumuzu iddia ediyor. Ancak bu, doğal bir olaydan değil, insan faaliyeti ile toprak, su ve enerji kaynaklarının sürdürülemez şekilde kullanımından kaynaklanıyor.³ Son 100 - 200 yılda, biyoçeşitliliği sürdüren arazinin %30'u toplu gıda üretimi için dönüştürüldü. Endüstriyel tarım, küresel ormansızlaşmanın %80'inden sorumludur. Bu kaynaklara bağımlı olan türler, elverişsiz çevre koşullarına mahkum edilmiştir ve bu da yaban hayatı popülasyonlarının neredeyse %70 oranında düşmesine neden olmuştur.⁴ Bu rakamlar yeterince şok edici değilse, yeniden ifade edelim: Dünya tarihi boyunca her yıl yaklaşık 10 ila 100 türün nesli tükendi ve yakın gelecekte bu sayının yılda 55.000 ila 73.000 tür olması bekleniyor.⁵

Gezegen için zararlı birçok insan davranışı örneği olmasına rağmen, iklim değişikliğinin başlıca nedeninin hangisi olduğunu belirlemek zor. Ancak bunların hepsi sürdürülemez, kâr odaklı uygulamalara bağlıdır. Ormansızlaşma, endüstriyel emisyonlar, toprak bozulması, zehirli atık bertarafı, istilacı türlerin ortaya çıkışı... Bunların hepsine insanların kendi topraklarının dertlerine düşmesi neden oluyor. Ne yazık ki, pek çok kişi, doğadaki eylemlerin ve etkilerinin birbirleriyle nasıl bağlantılı olduğunu ve sonunda onlara nasıl geri döndüğünü fark etmiyor. Aslında, toprak kontrolünü ele geçirme konusundaki doymak bilmez hevesimize rağmen onu kontrol edemiyoruz.

İklimdeki değişikliklere karşı ne kadar savunmasız olduğumuz birçok örnekten biri, 1783 yılında meydana gelen ve Avrupa'nın üzerindeki atmosfere büyük miktarda volkanik kül fırlatan Laki volkanik patlamasıdır. Patlamanın, yakınında biyoçeşitlilik kaybına, veba ve kıtlığa neden olmasının yanı sıra,

1 Büyük Yok Oluş Nedir ve 6. Bir Yok Oluş ile mi Karşı Karşıyayız? Kasım 2022 <https://www.nhm.ac.uk>

2 Evrimi Anlamak, Kasım 2022 <https://evolution.berkeley.edu>

3 6. Yok Oluş Nedir ve Bu Konuda Ne Yapabiliriz? Kasım 2022 <https://www.worldwildlife.org>

4 Yaşayan Gezegen Raporu 2022, Kasım 2022 <https://livingplanet.panda.org/en-US/>

5 Günlük ve Yıllık Ortalama Kaç Tür Yok Oluyor?, November 2022 <https://a-z-animals.com>

kül parçacıkları dünyaya yayıldı. Bu durum onlarca yıl süren, bölgesel ve sınırlı olsa da, bir iklim değişikliğine neden oldu. Azalan güneş erişimi, sıcaklıklardaki düşüş ve aşırı hava koşulları nedeniyle tarımsal mahsullerin verimi azaldı. Nüfusun büyük kısmının tarıma bağlı olduğu zamanlarda, bu değişiklikler kıtlık ile sosyal değişikliklere neden oldu ve birçok kişi bunun zamanında Fransız devriminin habercisi olduğuna inanıyor.⁶ Bu, iklim değişikliğinin sadece doğanın dinamiklerini etkilemediğini, aynı zamanda toplumsal değişimlerin de önde gelen nedenlerinden biri olduğunu kanıtlayan ve bugün dünyanın farklı yerlerinde de gördüğümüz bir örnek. Bu nedenle, bugün karşı karşıya olduğumuz sosyal, politik ve ekonomik zorluklara rağmen, çevreyi hemen hemen her gündeme eklemeliyiz.

Bugün yaşanan iklim değişikliği, (daha iyi) bir geleceğe sahip olmamızı sağlamak için almamız gereken acil önlemlerle ilgili tartışmalarda öncü bir yere sahip. Tartışmalarda "Çok geç olmadan bazı değişiklikler yapmak için bu kadar yılımız var" rivayetinde lafların sık sık bahsi geçer. Bununla birlikte, yıkıcı etkileri her yerde aynı zamanlamaya sahip değil ve dünyanın farklı bölgelerini eşit şekilde etkilemiyor.

Bugün, daha da kötüye gitmesi beklenen kuraklık, sel, yangın, toplu göçler ve daha birçok etkiyi görebiliyoruz.⁷ Bu koşullarda, özellikle enerji, sanayi ve tarım gibi hedef alanlarda dünya çapında sürdürülebilir değişiklikler yapmanın yanı sıra, şu anda zarar görenlere, doğa ile yakın temas halinde yaşayanlara, sıcaklık veya kirlilik seviyelerindeki küçük değişikliklerin bütün bir yıllık kazancına mal olabileceklere dikkat çekmeliyiz. Öncelik verilmesi gereken toplulukların bir örneği, aşırı hava koşullarının hem yüksek hem de düşük sıcaklıklarda görüldüğü ve "daha gelişmiş ekonomilerin" sömürücü uygulamalarının gerçekleştiği, dünyanın ayrıcalıklardan yoksun ve sömürülen bölgelerindeki topluluklardır.

Bunlar Avrupa'da, ekonomileri için doğal kaynaklara bağımlı olan topluluklardır.⁸ Bununla birlikte, bu bağımlılığa genellikle tarım eklenir ve tarım, ekonominin iklim değişikliklerine en duyarlı koludur. İronik bir şekilde, endüstriyel tarım aynı zamanda CO₂ emisyonları açısından iklim değişikliğine en fazla katkıda bulunan etmenlerden biridir.⁹ Bunu göz önünde bulundurarak, doğal kaynaklara doğrudan bağımlılık açısından, iklim değişikliğinin kentsel ve kırsal alanlar üzerindeki etkilerinin farklılıklarına ilişkin değerlendirmeleri acilen gündeme getirmeliyiz.

İklim değişikliğinin önde gelen nedenlerini azaltmak adına düzenlemelere gitmek, büyük ölçüde hem politik hem de sistematik değişiklikler gerektirse de, kişisel yaşam tarzı değişikliklerinin ve geçişimli sürdürülebilir uygulamaların önemini hesaba katmak da önemli. Bu yaşam tarzı değişiklikleri, dünya çapında bir şekilde popüler trendler haline geliyor ve tüm hareketlerin bel kemiğini oluşturuyor.

Ancak dünyanın sosyal eğilimlerden izole edilmiş kimi bölgelerinde, bu tür uygulamaları yüzyıllardır sürdüren topluluklar bulabiliriz. Bunu siyasi değerler ya da akımlar nedeniyle değil, doğayla barışık bir

6 Momčilović, Predrag. Održivost, odrast i hrana (2019). Institut za urbane politike, Beograd & zajedničko.org

7 İklim Değişikliğinin Etkileri, Kasım 2022 <https://www.worldwildlife.org>

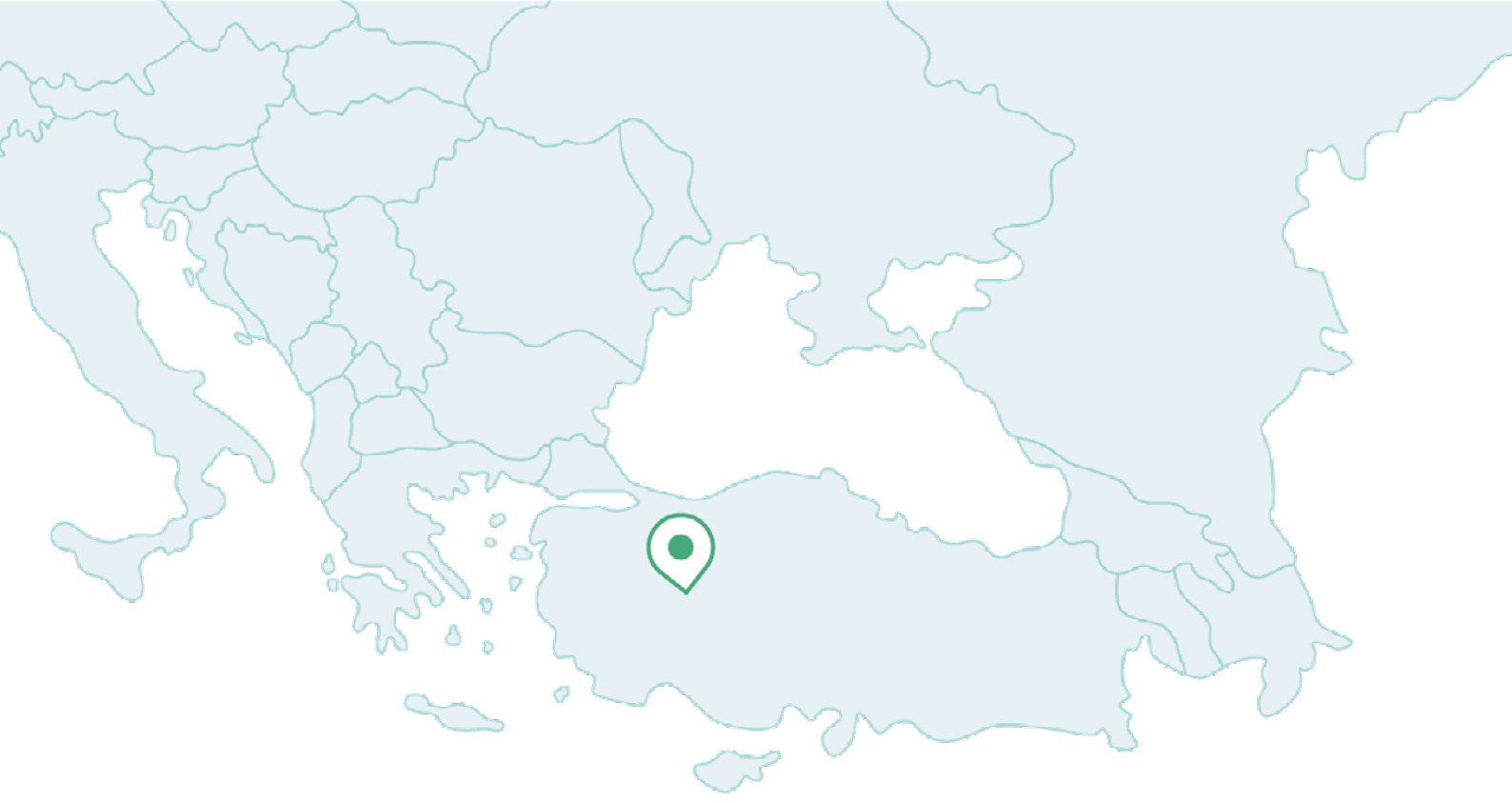
8 İklim Değişikliğinden En Çok Etkilenen Ülkeler, Kasım 2022 <https://www.iberdrola.com>

9 Momčilović, Predrag. Održivost, odrast i hrana (2019). Institut za urbane politike, Beograd & zajedničko.org

10 Çevre Hareketinde Feministler

yaşam tarzları olduğu için yapıyorlar.

Dünyanın dört bir yanındaki kırsal topluluklarda yaşayanlar, doğaya ve onun kaynaklarına son derece bağımlıdır. Bu nedenle, iklimdeki ve hatta biyolojik çeşitlilikteki herhangi bir küçük değişiklik, refahlarını önemli ölçüde etkileyebilir.¹⁰ Bazı kırsal topluluklar, uzun süredir devam eden tarım geleneği nedeniyle, kaynaklarının kâr amacıyla sömürülmesinin kurbanı oluyor veya yakın çevrelerindeki diğer zararlı faaliyetlerden etkileniyorlar. İlerleyen hikâyelerde, durumu tersine çevirmeyi başaranların yanı sıra bu topluluklardan bazı örnekler göreceğiz. Bu örnekler bize, iklim krizine rağmen nasıl daha sürdürülebilir hayatlar yaşayacağımızı, yeni gerçeklere nasıl uyum sağlayacağımızı ve çevremizi nasıl koruyacağımızı gösterebilirler.

Termik Santraller Kasabası: Çan

ÖZGE DORUK

Çan'daki hikâyem 2018'de başladı. İlk olarak yüksek lisans tezim için akademik saha çalışması yapmak üzere Çanakkale'ye gittim ve Çan'daki çevre mücadelesi hakkında bilgi toplamaya başladım. Tezimi bitirdikten sonra yerel harekete aktivist olarak katıldım ve buradaki yerel mücadelenin görünürlüğünü artırmak istedim. Hikâyeyi belgelemeye karar verdim ve Termik Santraller Kasabası filmi böyle ortaya çıktı. Film, Çan'ın hikâyesini daha detaylı, net ve akıcı bir şekilde anlamak için iyi bir yol olabilir. Belgelele linkten ulaşabilirsiniz:

Çan: Bir Termik Kasabası¹¹

Link: <https://vimeo.com/464924675>

Password: termik2020

Çan ilçesi uzun süredir termik santraller tarafından zehirleniyor. Çok sayıda siyasetçi, STK, aktivist vb. bu süreçte termik santrallere karşı seslerini yükseltmeye çalıştı. Protestolar yapıldı, davalar açıldı, belgeseller çekildi. Ancak termik santraller çalışmaya devam ediyor. Orada yaşayanların kabullendikleri ve dışarıdan gelen aktivistlerin çaresizlik içinde geri çekildiği bu kasabadaki elektrik santrallerine karşı birçok kişinin konuştuğunu duydum. Ancak şunu da gözlemledim ki, kasabada yaşayan kadınlar protestoların ön saflarında yer almalarına rağmen onlara kendi sözlerini söyleme fırsatı verilmemiş.

¹¹ Belgesel, Friedrich Ebert Stiftung, Kazdağı Doğal ve Kültürel Varlıkların Korunması Derneği ve Europe Beyond Coal'ın desteğiyle üretildi.

Çan'daki Termik Güç Santrali

Bu araştırma, Çanakkale'nin Çan bölgesindeki kömürlü termik santrallerin yerel kadınların günlük rutinlerini nasıl etkilediğini anlamayı amaçlıyor. Termik santral inşaatlarına ve çevreye zarar veren diğer projelere rağmen kadınların ihtiyaçlarını ve görmek istedikleri toplumun dinamiklerini saptamaya çalışıyor. Bu çalışmada güncel literatür çalışmaları (akademik yayınlar, sivil toplum raporları), röportajlar ve konuyla ilgili ek bilgi yöntemleri (belgeseller, basın makaleleri vb.) kullanıldı. Saha çalışmasına ek olarak kasabada yaşayan kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapıldı.

Tarihsel Arka Plan

Çan, Türkiye'nin kuzeybatısındaki Çanakkale iline bağlı küçük bir kasaba. Bu bölgenin tarihsel geçmişine baktığımızda oldukça geriye gidebiliriz. Kesin tarihlere sahip olmamakla birlikte, bölgedeki birkaç antik kaynak ve yapı bize bu kasaba hakkında genel bir fikir verebiliyor. Homeros'un İlyada'sı bu kaynakların en bilinenidir. Çan, Truva Antik Kenti'ne yaklaşık 95 km uzaklıkta. İlyada Efsanesi'nde bahsedilen topraklar, kasaba sınırlarını da kapsıyor. 20. yüzyıldan önce Çan, Osmanlı İmparatorluğu'nun kırsal kesiminde yer alan ve Biga Sancağı'na (bölgesel yönetim organı) bağlı küçük bir köydü. Nüfus hiçbir zaman çok yoğun olmadı, çoğu insan geçimini sağlamak için tarım, hayvancılık ve bazen de ormancılıkla uğraştı.

Bu çalışmada özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra yaşanan değişime değinmek istiyorum. Çünkü tarihsel arka planının anlaşılması mevcut durumu daha iyi analiz etmemize yardımcı olabilir. Kasabanın 20. yüzyıl boyunca geçirdiği dönüşüm, mikro ölçekte Çan'ın, makro ölçekte ise Türkiye'nin ekonomik ve sosyal tarihini anlamamıza yardımcı olacaktır.¹² İçinden geçtiğimiz süreçleri kavrayabilmek için geçmişle bağ kurmamız ve ona daha geniş bir perspektiften bakmamız gerekli.

Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak 1923'te kurulduğunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan yeni bir ulus devletti. Savaştan sonra ekonomi, toplum ve siyaset açısından

yepyeni bir inşa süreci başlattı. 20. yüzyıl boyunca ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan bu ülke, aralıklı olarak çok sayıda sanayileşme ve kalkınma planı yürüttü. Bu planların Çan'a yansımaları ise şöyle özetleyebiliriz: Çan, köylülerin tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağladıkları kırsal bir alandı. Aynı zamanda köylüler, mevsimlik işçi olarak çalışmak için uzun yıllardır civar köy ve yerleşim yerlerine gidiyorlardı.

1940'lı yıllarda Çan'da açılan kömür madenleri ile yöre halkı çiftçiliğin yanı sıra yeni iş olanaklarına ulaşmaya başladı. Madenler beraberinde yeni olanaklar da getirdi. Bununla birlikte bu küçük kasabanın sanayileşme süreci başlamış oldu. Bu yıllarda hükümetin, yerel yatırımcıları desteklediği yeni bir ekonomik kalkınma planı vardı. Böylece 1955 yılında ilçede seramikçiliğin temelleri atılmış oldu. İş insanı İbrahim Bodur'un seramik fabrikası ilçe ekonomisini değiştirdi ve iş bulmak için yapılan ilçeye doğru göçü tetikledi.

Çan'ın Doğası

Halkın geçim aracının değişmesiyle gündelik yaşam pratiklerinde de farklılıklar hissedilmeye başlandı. Kadınlar, geleneksel bir sistem içinde katı ataerkil normlara sahip olan kasabada çalışmaya başladılar. Bu noktada kadınların aynı zamanda imalat ve tarım işlerini yapmaya devam ettikleri de belirtilmelidir. Yapılan görüşmelerde görüldüğü gibi, çalışma alanında toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında gözle görülür bir iyileşme sağlanmış olsa da, toplum algısı hâlâ değişmemiştir. Kasabada hâlâ güçlü bir ataerkil yapı var ve hâlâ bazı geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri mevcut.

1960'lı yıllarda Seramik Fabrikası'na karşı yürütülen grev ve işçi hareketi, Çan'ın sosyo-ekonomik dinamiklerinin tanımlanmasında kilit noktayı oluşturdu. Fabrika önce işçi hakları alanında çeşitli iyileştirmeler yapsa da daha sonra greve katılan tüm işçileri işten çıkardı. Bu sadece işçileri değil, aynı soyadını taşıyanları ve aynı köyden olanları da etkiledi. Greve katılan köyler kara listeye alındı ve kendilerine yeni işler verilmedi. Bu sürecin bir sonucu olarak insanların, hakları için mücadele etme konusundaki motivasyonları düştü ve yaşam tarzlarını sürdürme konusundaki endişeleri arttı. Tüm bu olaylar kasabayı hem o dönemde hem de uzun vadede pasif bir hale getirdi.

Kömür Santralleri ve Çan'a Etkileri

Çan'da ilk termik santralin inşaatı 1996 yılında yapıldı. Santralin temelleri 2000 yılında atıldı ve proje bir kamu kurumu olan Elektrik Üretim A.Ş. tarafından yürütüldü. 2003 yılı sonunda ilk deneme üretimi gerçekleştirildi.¹³ Santralin kurulu gücü 320 MWe olup, bugün yarım milyona yakın insanın elektrik enerjisi ihtiyacının tamamını karşılıyor.¹⁴ Bununla birlikte termik santral planının ortaya çıkması Çanakkale'deki ilk çevre hareketinin de temelini oluşturmuştur.

Çan'daki termik santralde, bu bölgede çıkarılan linyit kömürü yakılıyor. Çok kalitesiz olması ve havaya çok fazla toz ile kükürt dioksit salması nedeniyle bu kömürün evleri ısıtmada kullanılması yasak.¹⁵ İnsanlar kendilerine, tarım alanlarına ve çevreye vereceği zararın farkında oldukları için santrali protesto ettiler.

Tüm itirazlara rağmen santral yapıldı. ve bundan sonra bölgede hiçbir şey aynı kalmadı. Termik santral-den kaynaklanan kirlilik, iş imkânlarının kaybı nedeniyle yaşanan zorluklar ve geçim sıkıntısının artmasıyla birleşince santralin en yakınındaki köyler adeta hayalet şehir hâline geldi. Çan Termik Santrali'nin yapımından bu yana tüm bu kirlilik için bir çözüm bulunamadı. İnsan sağlığına etkileri devam ediyor, verimli topraklar yok ediliyor ve bölgedeki diğer canlı türleri de zehirleniyor.

Tüm bunlara rağmen 2014 yılında yeni bir termik santralin yapım süreci onaylandı. Özel bir şirket (ODAŞ) tarafından planlanan bu santral 2018 yılında faaliyete başladı. Ne yazık ki durum aynıydı: Çok sayıda yerel ve uluslararası grup ve aktivist bu yeni santrale karşı olmasına rağmen hiçbir şey değişmedi.

İklim Adaleti Bağlamında Çan'ın Hikâyesi

Enerji, gelişmekte olan ülkeler için bir gereklilik. Bu, birçok hükümetin ve büyük şirketin de ortak argümanı. Daha fazla ekonomik büyüme için enerjiye ihtiyacımız olduğunu iddia eder, bu enerjiyi elde etmek için tüm ekosistemi yok eden projeler geliştirirler. Bu argüman Türkiye'nin enerji politikasını da güçlü bir şekilde etkiledi.

Bu nedenle hem yerel hem de ulusal kaynakları kullanmayı düşünmeliyiz. Enerji Bakanlığı, yeni kömürlü termik santral projelerini ve teşviklerini destekleme sözü vererek 2012'yi "Kömür Yılı" ilan etti. 2000'li yıllardan itibaren özellikle son 10 yılda Çan'daki gibi yıkıcı projelerin sayısı artmakta ve koruyucu yasalar, halk sağlığı ve çevrenin korunması hiçe sayılarak işletmelerin yararına değiştiriliyor. Her proje için gerekli olan çevresel etki değerlendirme (ÇED) süreçleri, çevre hareketlerinin hukuk mücadelesinde kullandığı en güçlü argümanlardan biri olsa da, her yeni düzenleme ile ÇED'ler şirketler lehine sonuçlanıyor. ÇED olumlu kararı iptal edilip proje askıya alınsa bile firmalar kaçak çalışmaya devam ediyor.

13 Ilgar, R. (2008) Çan Termik Santral Projesi. Marmara Coğrafya Dergisi - 17 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3160>

14 <https://www.enerjiatlası.com/komur/18-mart-Çan-termik-santrali.html>

15 Gacal F. (2018) İletişim kiti: çanakkale, izmir ve tekindağ'da kömürden elektrik üretimi ve sağlık. Health and Environment Alliance. https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2018/06/HEAL-Toolkit-TR_Çanakkale-Izmir-Tekirdag.pdf

Bu konuyla ilgili olarak 2019 yılı sonunda TBMM'de yeni bir kanun değişikliği gündeme geldi. Değişiklik 50, çevre mevzuatı uyarınca bacasında filtre bulunmayan termik santraller için cezaların ertelenmesini içeriyordu. Sivil toplumda ciddi yankılar uyandıran bu değişikliğe karşı uzun soluklu bir kampanya yürütüldü ve bu değişikliğin geri çekilmesi girişimlerine birçok yerel, ulusal ve uluslararası kuruluş katıldı. Kampanya sonunda başarılı oldu ve değişiklik geri çekildi. Ancak para cezası ve yasaya uymayan şirketlerin kapatılmasına hükmeden yaptırımlara rağmen hiçbir santral kapatılmadı. Bu santraller arasında halen filtresiz olarak çalışmaya devam eden Çan Termik Santrali de bulunuyor.

Sistemin yenilenemeyen kaynakları desteklemesine bir başka örnek de Türkiye'nin 2015'te Paris Anlaşması'nı imzalaması ve anlaşmanın 2021'de parlamento tarafından resmen onaylanması, ancak ülkenin hedefinde hâlâ kömürden uzaklaşmanın yer almamasıdır. 21-25 Şubat 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen iklim konseyinde hükümet kömürden çıkış kararı almadı. Ayrıca doğal gaz ve nükleer enerjiden elektrik üretiminin artırılması talep edildi.¹⁶

Bu konuda somut adımlar atma veya hazırlık yapma adına belirlenen uygulanabilir bir amaç, iklim hedeflerine ulaşmanın çok ötesinde. Bu, anlaşmanın belirlediği hedeflere ulaşmak adına herhangi bir şey yapmak için çok geç olduğu anlamına geliyor. Ülkenin planları adil bir geçişten bahsetmekten uzak olsa da, iklim değişikliğinin etkileri her geçen gün daha görünür hâle geldiği için bu planları değiştirmek için hala umut beslemek mümkün. Ancak bir yandan da Çan'daki mücadeleler yıllardır devam ediyor, olumsuz etkiler artıyor ve bölge halkı iki kömürlü termik santralin ağır darbeleriyle yaşamak zorunda kalıyor. Metropolden ve diğer kentsel alanlardan uzakta bir kırsal ilçe olan Çan'ın, havasını, suyunu ve toprağını kirleten kömürlü termik santrallerin yanında nasıl ayakta kaldığını yazının devamında göreceğiz. Bu çalışmada öncelik enerji santrallerine verilse de, bölgenin çevresel bozulmaya büyük katkı sağlayan plansız ve kontrolsüz madencilik projelerine de maruz kaldığını unutmamalıyız.

Çanakkale, son 5 yılda hava kalitesi giderek bozulan illerden biri.¹⁷ İnsanlar hava kirliliği nedeniyle daha sık solunum yolu hastalıklarına yakalanmakta. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (ÇOMÜ) tarafından 2018 yılında yapılan bir araştırmada Çan'da en sık görülen solunum probleminin nefes darlığı olduğu belirtildi. Aynı zamanda astım insidansının diğer bölgelere göre çok daha yüksek olduğu da vurgulandı.¹⁸ Filtresiz bacadan çıkan gaz nedeniyle çevredeki evlerin üzeri küle kaplanıyor ve insanlar evde pencerelerini açamıyor ve her dışarı çıktıklarında kirliliğe maruz kalıyor. Temiz havaya erişim temel bir insan hakkı olmasına rağmen, Çan'da bir gün bile temiz hava solunamıyor.

Bölgede sular da tehlike altında: 1980'lerde, özel şirketlerin kömür madencilikleri tarafından oluşturulan

16 <https://m.bianet.org/bianet/cevre/258330-iklim-surasindan-komurden-cikisa-dair-karar-cikmadi>

17 Temiz Hava Hakkı Platformu (2021). Kara Rapor. Erişim: 20.08.2022 <https://www.temizhavahakki.com/wp-content/uploads/2021/09/KaraRapor2021.pdf>

18 Mentese, Mırcı etc. 2015, Alıntı: Gacal, 2018; 17

ve tehlikeli sıvılarla yeraltı sularının birleştiği yapay göletlerde asit gölleri ortaya çıktı.¹⁹ Su, hava ve toprak kirliliği tarım alanlarında da görülmeye devam ediyor. Bu durumda insanların tarımsal faaliyetlerinden elde ettikleri verim azalıyor ve bu durum halkın ekonomik durumunu da etkiliyor.

"Çevre yasalarının, düzenlemelerinin ve politikalarının geliştirilmesi, uygulanması ve icrasıyla ilgili olarak ırkı, rengi, ulusal kökeni veya geliri ne olursa olsun tüm insanlara adil muamele ve anlamlı katılımı"²⁰ olarak tanımlanan çevresel adaleti ele aldığımızda, daha önce sözü edilen meseleler Çan'da çevresel adaletsizliğin ne derece yaşandığını tam anlamıyla gösteriyor. İnsanların doğup büyüdüğü topraklarda ekolojik yıkımlar yüzünden sağlıklı ve uygun bir hayat sürememeleri ve kendi kaderlerine terk edilmeleri uyulmayan yönetmeliklerin bir sonucu olarak her gün meydana gelen çevresel adaletsizlik örnekleri.

Çevre adaletsizliği aynı zamanda bir iklim adaletsizliğidir ve Çan'daki yerel sorunlar iklim değişikliğinin kaynakları olarak küresel ölçeğe yansıyor. Hintli aktivist Disha Ravi'nin sözlerini alıntılayalım: "İklim adaleti, kişiden eşitlikle ilgilidir. Bu, herkesin temiz havaya, yiyeceğe ve suya erişebilmesi için tüm insan gruplarını tamamen kapsamakla ilgilidir. Sevgili bir arkadaşın her zaman dediği gibi, 'iklim adaleti sadece zenginler ve beyazlar için değil'. Bu mücadele, yerinden edilenlerin yani nehirleri zehirlenen, toprakları çalınan, her mevsim evlerinin aşınmasını seyreden ve temel insan hakları için yorulmadan savaşanların yanında yer alan bir mücadeledir."²¹

Çanlılar, iki kömürlü termik santralin faaliyete geçmesi yüzünden iklim sorununun yansımalarına ciddi şekilde maruz kalıyor ve bu adaletsizliklerin kurbanı oluyorlar. Bu tür bir adaletsizliğin etkisi özellikle kadınlar, çocuklar ve çoğunlukla düşük gelirli çiftçiler gibi hassas gruplarda görülmekte.

Toplumda var olan sosyo-ekonomik eşitsizlikler, iklim adaleti merceğinden bakıldığında daha da belirgin hale geliyor. Toplumun doğumda atanan cinsiyete göre kurduğu kültürel ve toplumsal rollerden başka bir şey olmayan toplumsal cinsiyet, ekonomiden siyasete, eğitimden iş hayatına, sağlığa kadar pek çok alanda kadınları ve LGBT+'ları geri planda tutuyor. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği terimini, bu geleneksel rollerden kaynaklanan senaryoyu tanımlamak için kullanmak mümkün. Kadın+ları etkileyen bu sosyal adaletsizlikler, onları bir iklim felaketinin etkilerine karşı daha savunmasız hale getiriyor. Çeşitli raporlara göre kırsal kesimde yaşayan kadınlar, gelişmekte olan ülkelerde iklim değişikliğinden en fazla etkilenen grupların arasında yer alıyor. Tehlikeli zamanlarda, kırsal kesimdeki kadınların geleneksel görevleri, tehlikeleri daha çetrefilli hale getiriyor. Bu görevler arasında doğal kaynakların başlıca kullanıcıları olmak, tarım işçiliği yapmak, yaşlı ve çocuklara bakmak ve ev işlerini yapmak yer almakta.²²

19 Gacal F. (2018) İletişim kiti: çanakkale, izmir ve tekirdağ'da kömürden elektrik üretimi ve sağlık. HEAL - Çevre ve Sağlık İttifakı https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2018/06/HEAL-Toolkit-TR_Çanakkale-Izmir-Tekirdag.pdf

20 Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı. Çevresel adalet hakkında bilgi edinin. Erişim: 20.08.2022

21 <https://takeclimateaction.uk/resources/what-climate-justice>

22 Talu, 2016; Lahiri-Dutt, 2013. Şurada alıntılanmıştır: Doruk, 2022; 10. Doruk O. (2022) Bozkurt: iklim adaleti üzerine saha notları. Yeşil Düşünce Derneği. İstanbul

Çanlı Kadınların Düşünceleri

Projenin yerel araştırması kapsamında Çan doğumlu ya da uzun yıllardır Çan'da yaşayan kadınlarla tanışma fırsatım oldu. Birçoğuyla konuşup fikirlerini almama rağmen sadece üç kadınla derinlemesine görüşme yapabildim. Beyza 20 yaşında bir üniversite öğrencisi. Çan'da doğup büyümüş. Ümran 35 yaşında bir avukat. Yaklaşık altı yıldır Çan'da yaşıyor ve çalışıyor. Ayşe ise 59 yaşında bir çiftçi. Çan'a bağlı Asmalı Köyü'nde doğmuş. Üçü de farklı sosyal gruplara ait olduğundan, verdikleri bilgiler Çan'ın hikayesini farklı açılardan gözlemlemeye katkıda bulunuyor.

Özellikle kömürlü termik santralin neden olduğu hava kirliliği ile birlikte solunum yolu hastalıklarında yoğun bir artış olduğu gözlemlenebiliyor. İnsanlar, kanser vakalarının arttığını, bebeklerin astıma yakalandığını vb. fark ettiklerinde hastalıkların hayatlarının bir parçası olduğunu görmeye başlıyorlar. Bu sağlık sorunlarının bir sonucu olarak bakımla ilgili sorumluluklar giderek daha fazla kadınların üzerine kalıyor.

Görüşmecilere göre, ailede hem erkek hem de kadının, diğer aile üyelerinin bakımı konusunda büyük sorumlulukları var. Beyza, “Bir adamın annesi hastalanınca yaşlı annesini evine getirir ve o anneye adamın karısı bakar. Adam o sırada işe gidip gelmeye devam eder ve hayatında pek bir değişiklik olmaz. Bu da kadınları evlerine daha çok bağlar. Annem hasta ve evde başka bir hastaya da bakmak zorunda. Bu, kadınlar için çok zorlayıcı ve kısıtlayıcı bir durum.”

Sanayileşme süreci bölgeye göçmen getirmiş olsa da Çan hala küçük bir kasaba denebilir. Bu durumda insanların ortak alanlarda sosyalleşmek için çok az seçeneği var. Kadınların annelik ya da eş olma gibi roller üstlenmeden kendilerini tanımlayabilecekleri alan seçenekleri de haliyle çok daha az. Ayrıca santralin bacasından mahalleye yayılan ve nefes almayı bile zorlaştıran kirliliğin sonucu olarak halihazırda var olan ortak alanlarda sosyalleşme de zamanla imkansız hale gelebilir. Beyza, uzun yıllar içinde yaşadıkları kirliliği şöyle hatırlıyor: “Altıncı sınıftayken falan hava çok farklıydı, çok sisliydi. Kıştı. Okula giderken birbirimizi görmeden yan yana yürürdük. Arkadaşlarım ve ben fenerleri ellerimizde tutarken birbirimize sarılırdık.”

Hayatı zorlaştıran bu ortamda tarım, kadınlar için ana geçim kaynağı çünkü kocalar elektrik santralinde çalışırken, tarım alanları onlara daha fazla mali özgürlük sağlıyor. Burada yaşayan kadınlar çiftliklerde çalışıyor. Ürettikleri ürünleri satabildikleri için görece ekonomik özgürlüğe sahipler. Görüşmeye katılanlardan biri su, hava ve toprak kirliliğinin verimin düşmesine neden olduğunu ve besleyici ürünler elde edilmesini zorlaştırdığını söyledi. “Burada yaşamak her anlamda zor. Çocuk yetiştirmek çok zor. Kadınların 2-3 yıldır ektiği domatesler kuruyor.” – Ümran. Bu nedenle en temel geçim kaynaklarını kaybettiklerini ifade ediyorlar. Bu durum görüşmecinin de belirttiği gibi “kadınları daha muhtaç hale getiriyor.”

Kadınlar nihayetinde finansal olarak ailenin erkek üyelerine bağımlı hale geliyorlar. Bununla birlikte eğer ailenin erkekleri termik santralde çalışıyorsa bu durum onların santralin zararlı etkilerine karşı seslerini yükseltmelerini engelliyor. Bu şekilde ıkcı döngü sessizlikle sürdürülüyor. Artan hastalık oranları, bakım için duyulan ihtiyaç, evden çıkmadaki zorluk, verimsiz tarım uygulamaları ve santralde birinin

çalışma zorunluluğu kadınların ezilmişliğini ve geleceğe dair umutlarını etkileyen faktörler. Onlar da, çözüm olarak gördükleri tek yolun topluluğu terk etmek olduğunu ifade ediyorlar.

Görüşülen kişilerden biri burayı çok sevmelerine rağmen buradan ev almayı akıllarından bile geçir-mediklerini söyledi. Bir diğeri ise termik santraller yüzünden mücadele etmekten yorulduklarını ve daha iyi bir hayat umduklarını vurguladı. Konuştuğum herkese Çan'la ilgili rüyasını sorduğumda aldığım cevaplar oldukça net ve basitti. İnsanlar büyük projelerle ilgilenmiyor, sadece kendi şehirlerinde nasıl yaşayacaklarını seçebilmek istiyorlar. Sağlıklı bir ortamda çalışmalarının desteklendiği ve güçlendirildiği bir yaşam hayal etmeye devam ediyorlar. Sosyal güvenlik, kömürlü termik santrallerin neden olduğu hastalıkların önlenmesi ve eylem planı oluşturulmasını da savunan katılımcılara göre adil bir dönüşüm sürecinde herkesin sağlık hakkı korunmalı.

Sonuç

Çan ilçesindeki kömürlü termik santraller ve yarattıkları ekolojik tahribat, iklim adaletinin diğer insan hakları alanlarıyla nasıl kesiştiğini bize açıkça gösteriyor. Bir kişi sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı bir konumdaysa, siyasi temsili zayıf kalır. Bu zayıflık, karar vericilerin neoliberal politikaları altında ezilmelerine neden olabilir. İnsanlar temiz hava gibi herkesi ilgilendiren temel ve hayati haklar için bile mücadele etmeye istekli olmayabilir. Çan'da halk, sağlık mücadelesinin yanı sıra ekonomik olarak da kendini güvende hissetmiyor ve sistem tarafından desteklenmiyor. Bu ayrıca içinde yaşadıkları yozlaşmış döngüye güç veriyor ve gücü olmayan insanlar için durumu daha da karmaşık hale getiriyor. Bununla birlikte, döngüden çıkma umuduyla hala savaştan ve protesto eden insanlar var. Bu da daha geniş bir kitlenin ve yerel halkın aktivizme katılması için biraz olsun umut veriyor. Hayatın her alanında olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliği de dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri. İklim adaletiyle doğrudan kesişen bu eşitsizlik Çan'da bir paradoks olarak var olmaya devam ediyor.

Termik santral ile kadının kamusal alandaki varlığı kesintiye uğruyor. Sosyalleşme alanlarını, ekonomik geçim kaynaklarını ve sağlıklarını kaybediyorlar. Artan bakım hizmetleri nedeniyle gün içinde fazla çalışmak zorunda kalıyor ve bu stres yükü ile tekrar hastalık döngüsüne giriyorlar. Karar vericiler daha güçlü siyasi temsile sahip şirketler olduğu için korku içinde yaşıyorlar ve seslerini çıkaramıyorlar. Hala ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyor ve tarım alanındaki ekonomik özgürlüğü geri kazanmakta ısrar ediyorlar. O zaman bile zorluklarla karşılaşılıyorlar ama Çan'ın geleceğine dair umutları devam ediyor.

Bir coğrafya içerisinde binbir potansiyeli barındırabilir. O coğrafyada yaşayan insanlar ve karar alıcılar bu potansiyellerin farkında olup değerlendirebilirse adil geçiş üzerine daha sağlıklı konuşabiliriz. Çan'ı da tam bu bağlamda iyi değerlendirmek gerekir. Dayatılan ekonomi temelli stratejik planların aksine, insanların yaşam alanlarını sosyolojik, ekolojik, kültürel ve politik açılardan tanımaya ve analiz etmeye ihtiyaç var. Bu tanımaya ek olarak, orada yaşayan insanların ne istediğine dair ucu açık sorular sormak ve onları dönüşüm sürecine aktif olarak dahil etmek gerekiyor. Burada kadınların aktif katılımında özellikle önemli bir rolü var. Geçişin adil olabilmesinin ilk koşullarından biri, başkalarının seslerinden etkilenmeden kadınların kendi seslerini duyurabilecekleri bir temsil alanına yer açmaktır.

Çevre Hareketi İçinde Cinsiyet Eşitsizliği: Türkiye'den Sesler

ÖZGE DORUK

Uzun yıllardır çevre hareketinde aktif rol almaya çalışıyorum. Çevre konusunda endişeliyim ve değişimin gerçekleştiğini görmek istiyorum. Başka bir dünyanın mümkün olduğuna dair tutkulu bir inanca sahibim. Bu harekette, (insan) hakların(ın) diğer tüm alanlarını öğrenme, savunduğum alanı anlama ve genişletme fırsatım oldu. Feminist hareketi ilk kez çevreci hareketin içindeyken öğrendim ve feminizm hakkında çok şey edinme fırsatı buldum. Yaşadıklarım, okuduklarım ve duyduklarım bana dünyadaki tüm insan haklarının kesiştiğini öğretti.

Kimlik hareketlerini yoksulluk karşıtı hareketlerden, çevre hareketini işçilerinkinden veya feminist hareketi öğrenci hareketinden ayıramayız. Tüm bu hareketler, sosyal adaletsizliğe karşı mücadeleye yardımcı oluyor ve iklim adaleti bağlamında insan haklarını daha iyi anlamamıza yol açıyor. Tüm bu mücadelelerin kesiştiği nokta her hareketin hedef alanlarında yalnızca görünür değildir; hareketlerin kendi içinde de yer alır: Örneğin, bir kadın ve çevre aktivisti olarak ben, çevre hareketi içinde hem yerel hem de ulusal düzeyde çok sayıda insan hakları ve güvenli alan ihlaline maruz kaldım, tanık oldum ve onlardan haberdar oldum. Bu ihlalleri somut olarak tanımlamak ve adlandırmak zaman aldı. Benimle aynı sorunları yaşayan kadınların ve LGBT+ bireylerin söylediklerini dinlemek, bu ihlallerin sistematik olduğunu ortaya koyduğu için hem aydınlatıcı hem de üzücü oldu.

Bu makalenin amacı, çevre hareketinde yer alan kadın aktivistlerin maruz kaldığı insan hakları ihlallerini gün ışığına çıkarmak ve tartışmaktır. Bu bağlamda, sadece gözlemlere veya ilgili literatür araştırmalarına değil, Türkiye'de çevre alanında çalışan çeşitli kadınların bakış açılarına da dayanmaktadır. Türkiye açısından genel bir değerlendirme ve çözüm önerileri içermektedir.

Hak mücadelesi veren insanlar olarak kendi içimizdeki ön yargıları ele almalı, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramını incelemeli, işlediğimiz ihlallerin farkına varmalı ve bunları değiştirmek için çalışmalıyız. Bu da davamızda bizi güçlendirecektir. Değişimin parçası olma sloganını önce kendimize, sonra da toplumsal düzeyde uygulamamıza yardımcı olacaktır. İlk adım, var olan eşitsizlikler ile ihlallerin farkına varmak ve onları ifade etmektir. Öyleyse neden şimdi bunun hakkında konuşuyoruz? Daha önce açıklandığı gibi, feminist ve çevreci hareketler son derece kesişimseldir. Yayın yoluyla, bu kesişimselliğe dikkat çekmeyi hedefliyoruz ve kadınlar konuştuğunda genellikle kırsal alanlardaki geleneksel çevre sorunlarının, karşılaştıkları ayrımcılığın temel nedeni olduğunu öğreniyoruz. Bu tür eşitsizlikler, hareketlerin “üst” seviyelerinde mevcutsa ve aktivist çevrelerdeki güvenli alanları bozuyorsa, meselenin neredeyse hiç dikkate alınmadığı çevrelerde, yani geleneksel kırsal çevrelerde neler olduğunu ancak hayal edebiliriz.

Türkiye'deki toplumsal cinsiyet eşit(siz)liğine genel bir bakış

Doğduğumuz andan itibaren yaşadığımız toplumlarda bize cinsiyet rolleri atanır. Toplum bizden bu rollere uymamızı ve hayatlarımızı onlar aracılığıyla yaşamamızı bekler. Bu roller zamanla değişmiş ve dünyanın çeşitli yerlerinde farklı algılanmıştır. Ancak ataerkillik olarak bilinen bu ikili cinsiyet rollerine dayalı toplumsal düzen her yerde mevcuttur ve günümüzde de etkisini sürdürmektedir. “Ataerkillik, kadının ve rollerinin daha az değerli olduğu konusunda fikir birliğine varmak için birbirine sıkı sıkıya bağlı farklı kurumlar tarafından yaratılan, sürdürülen ve güçlendirilen toplumsal cinsiyete dayalı siyasi ilişkilerin kademeli olarak kurumsallaşmasıyla üretilen toplumun zihinsel, sosyal, manevi, ekonomik ve politik örgütlenme/yapılandırma biçimidir...”²³

Toplumsal cinsiyet rolleri toplumda derin köklere sahiptir ve hayatın her alanında görülebilirler. Eşitsizliğin zirveye ulaştığı ülkelerde, her gün meydana gelen ciddi bir adaletsizlik durumu olduğunu not etmek önemlidir. Bu toplumsal cinsiyet rollerinin ve bunlar nedeniyle yaşanan eşitsizliklerin tam olarak ne olduğuna dair birkaç kısa örnek vermek gerekirse; kız çocuklarının eğitime erişimlerinin engellenmesi ve kısıtlanması, sağlık alanında kadın bedeninin kontrol altına alınması, doğum kontrol yöntemlerine erişimlerinin kısıtlanması, onlara güvenli bir kamusal alan sunulmaması, kadınların ve farklı cinsiyet kimliklerinden kişilerin gece dışarı çıkmalarını engelleyen güvenli olmayan sokaklar, spor ve kültürel faaliyetlere daha az kaynak ayrılması, hukuk sistemindeki taraflılık, toplumun her kesiminde ayrımcı ve aşağılayıcı dil kullanımı vb. Geleneksel toplumlarda cinsiyet eşitsizliğinin çok daha yaygın olduğunu biliyoruz.

Kadına ev içi roller biçilmesi, evin bakımıyla ilgili sorumluluk yüklenmesi (çocuk ve yaşlı bakımı gibi), belirli bir şekilde konuşması ve giyinmesinin beklenmesi ya da bunu yapmadığı takdirde toplum tarafından terbiyeli olmaya zorlanması ve cezalandırılması; bunların hepsi, çoğumuzun gördüğü veya haberdar olduğu toplumsal cinsiyet eşitsizliği örnekleridir. Bölgeden bölgeye farklılık gösterse de bu eşitsizlik, ataerkinin egemen olduğu bir dünya düzeninde varlığını sürdürüyor. Eşitsizliğe karşı mücadele de öyle. Eşitsizlik hakkında konuşabiliriz ve bu sorunlardan dolayı hak arayabiliriz. Örgütlü

mücadelelerin sonuçları önemsiz değildir. Ancak, hala yapılacak çok iş var.

Türkiye, cinsiyet eşitsizliğinin halen büyük bir sorun olduğu ülkelerden biridir. İster savunu ister gösteri şeklinde olsun, organize mücadeleler otokratik bir devlette kabul edilebilir bir seçenek değildir. İnsan hakları hareketleri, özellikle son yıllarda orantısız güçle bastırıldı. Temel haklar sebepsiz yere ihlal ediliyor. Her yıl 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde yüzlerce polis, halkın yürüyüş yapmasını engelliyor. Türkiye'deki cinsiyet eşitsizliğinin örnekleri büyük şehirlerden köylere kadar çeşitli derecelerde görülebilir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 2019 yılında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yaptığı araştırmada Türkiye'nin 162 ülke arasında 66. sırada yer aldığı belirtildi.

2020 yılında yürütülen "Türkiye'nin 81 İilde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi" çalışmasında, Türkiye'de eşitsizliğin "üretim faaliyetlerine katılımdan" sonra en yoğun olarak "ekonomi ve siyasette temsil" alanlarında olduğu belirtildi.²⁴ Türkiye'deki mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliği algısına²⁵ göre, kadınların kamu istihdamından ziyade öncelikle ev içi işlerde çalıştırılması gerektiği belirtiliyor. Çocukların ve yaşlıların bakımında sorumluluk alma söz konusu olduğunda kadınlara öncelik veriliyor.²⁶ Araştırmaya katılan kadınların %59'u çalışıyor, %41'i işsiz. İşten ayrılma nedenlerinin çocuk sahibi olmak, mobbinge maruz kalmak, düşük ücretle çalışmak, evlenmek, işyerinde erkekler tarafından taciz edilmek, işyerinde çok yorulmak, ev işlerine yetişememek ve COVID-19 pandemi (2020'den beri) olduğunu belirtiyorlar.

Üniversite sınavına hazırlanan genç kadınlarla yapılan bir araştırmanın bulgularına göre; öğrenciler, gündelik hayatlarında diğer "rolleri" ile uyumlu ve rahat bir şekilde icra edebilecekleri meslekleri tercih ediyorlar. Bu bağlamda, öğretmenliğin en çok tercih edilen meslek olduğunu vurgulamalıyız. Siyasal temsil açısından, Sema Yılmaz çalışmasında⁷¹ kadınların siyasete girdiklerinde doğrudan geleneksel kadınlarla ilgili bölümlere yönlendirildiklerini ifade ediyor ve karar alma mekanizmalarının dışında tutulduklarını vurguluyor. Kadınların siyasette söz sahibi olmasının istenmediğini söyleyerek devam ediyor. TBMM'nin 596 üyesinden sadece 104'ünün kadın olduğunu belirterek bu bakış açısını destekleyebiliriz.

Kadınların ancak belirli mesleklere uygun olduğu ve yalnızca belirli siyasi konularda ön plana çıkıp sorumluluk alabilecekleri iddia ediliyor. Aile, çocuklar ve yaşlıların hakları gibi konular kadınların tartışmaları için uygunken; ekonomi, enerji stratejisi, uluslararası politika vb. meseleler onlar için uygun değil. Daha önce öğrencilerin meslek seçimlerinde gördüğümüze benzer şekilde; siyasetteki rollerin kadınlar için özel hayatlarında biçilen rollere paralel olarak düzenlendiği⁷² ifade edilmiştir.

Artık, toplumsal eşitsizliğin hükümet politikalarıyla önemli ölçüde kötüleştiğini söyleyebiliriz. 11 Mayıs 2011'de Türkiye, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni imzalayan ilk ülke oldu.

24 https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2020/haberler/tobb_tskb_tepav_81_ilde_turkiyenin_toplumsal_cinsiyet_esitligi_karnesi.pdf

25 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1954922>

26 Ibid.

Türkiye, kamuoyu nezdinde İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen bu sözleşmeden geçen yıl sorunlu bir şekilde geri çekildi. İlk maddesi, sözleşmenin genel amacını açıkça belirtmektedir:

“Kadınları her türlü şiddete karşı korumak ve kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek, takip etmek ve ortadan kaldırmak; kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına katkıda bulunarak ve kadınları güçlendirerek, kadınlar ve erkekler arasında sağlam bir eşitliği teşvik etmek; kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet mağdurlarının tümünü korumak ve onlara yardımcı olmak için kapsamlı bir sistem, politika ve önlemler tasarlamak; kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti ortadan kaldırmak amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik etmek; kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti ortadan kaldırmaya yönelik bütüncül bir yaklaşımı benimsemek için kurumlar ve kolluk kuvvetlerinin birbirleriyle etkin bir şekilde işbirliği yapmalarına destek ve yardım sağlamak.”²⁷

Muhafazakar hükümet, sözleşmede yer alan “cinsiyet”, “cinsel yönelim” ve “cinsel kimlik” gibi ifadelerin gençleri aile ve din kavramlarına zarar veren ahlaksızlık/sapkınlık ile eşcinselliğe ve şiddet diline yönelttiğini iddia ediyor. Türkiye'nin 2021'de İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesinin ardından, kadın gösterileri ve kampanyaları başladı. En sonunda Danıştay 10. Dairesi, Cumhurbaşkanlığı'nın İstanbul Sözleşmesi'nin iptaline ilişkin kararının iptali talebini 2'ye karşı 3 oyla reddetti.²⁸ Diğer bir deyişle, sözleşmeden çekilme, hükümetin her kademesinde sistematik olarak desteklendi. Toplumun genel sosyal “kuralları”, kültürel birikimi ve politik tutumu sayesinde günümüzde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görmek ve buna karşı durmak daha kolaydır.

Herkesin aynı ideal ve inanç doğrultusunda çalıştığına inanırken; eşitsizlikleri görmenin, gördüklerini kabul etmenin ve bu kabulden sonra ona karşı tavır alabilmenin ne kadar zor olduğunu ifade edebilirim. Çevre hareketinde çalışan kadın aktivistlerin ne tür engellerle karşılaştığını ve bu zorlukların ne kadarının hareket içindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklandığını öğrenmek istedim. Çünkü yeri geldiğinde bunu tartışsak bile bu konuda yeterince güçlü bir duruş sergilendiğine inanmıyorum. Hareketin ortak hedefler için çabalamaya devam etmesi için insanlar sessiz kalıyor.

İhlallerin dikkate alınmaları veya fark edilmeleri için ciddi bir şiddet unsuru içermeleri gerekiyor. Aksi halde gözden kaçabiliyorlar. Hak ihlali yapan, psikolojik/fiziksel şiddet uygulayan erkeklerin eylemleri, sırf “muhalif” oldukları için mazur görülebiliyor. Tüm bunlara neyin sebep olduğuna ve neler yaşandığına dair; yaptığım röportajların, izlediğim kayıtların, kendi deneyimlerimin ve ilgili literatürün hepsinin hareket içindeki eşitsizlikleri anlamada faydası oldu.

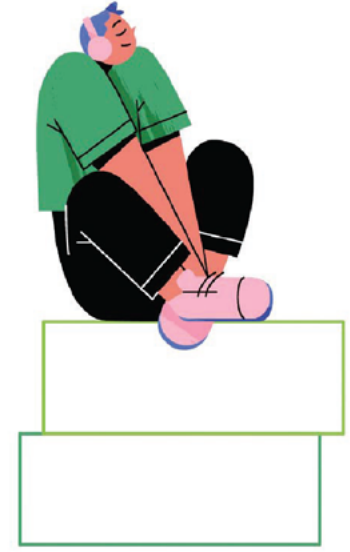
27 <http://www.bukak.boun.edu.tr/?p=1411>

28 <https://www.bbc.com/turkce/articles/c3g1jw3472lo>

Eşitsizlik içimizde

Çevreci ve feminist hareketlerin nasıl kesiştiğini sorduğumda Güneş (40), “Hiçbir topluluk ataerkil kurallardan azade değil,” diyor. Diğer yandan, ataerkillik Türkiye'nin sosyal yapısının her yönüne nüfuz etmiştir.

Çevre hareketinde yer alan insanlar, aktivist kimliklerinin ötesinde, içinde yaşadıkları toplumun bir parçasıdır. Askeri darbe sürecine karşı çıkan 1980'lerin Türk sol hareketi, öğrenci hareketi ve devrimcileri, mücadele ruhlarını özellikle yerel çevre hareketleri içinde sürdürüyorlar. Sözünettikleri bir aktivizm geleneği var ve bu bugün olduğundan daha geleneksel ve ataerkil. Bu yüzden otorite ayrıcalığını kaybetmek istemiyorlar.

Bu gruplarda muhafazakar görüşler daha fazla olduğu için; genelde erkekler, yaşlılar, orta sınıf ya da zenginler işbirliğine açık olmayabilir. Çanakkale'de yerel hareketin içindeyken görüyorum ki en çok bu adamlar tarafından engelleniyorum. Yerel harekette erkeklerle işbirliği yapmak zor. Birlikte hareket etmek yerine, egolarının güdümünde hareket ederler. En iyisini bildiklerini kanıtlamak için uzun saatler boyunca konuşabilir ve toplantıları sabote edebilirler. Sözde, "deneyim" ayrıcalıklarını gerektiren bir hiyerarşi oluşturmaya bayılırlar.

Ayrıca kadınlar sıklıkla mansplaininge maruz kalıyorlar. Onlardan bağımsız veya özerk hareket etmek, özellikle genç bir kadınsanız, “çocukça bir heves” gibi görünebilir. Gençlerin yoluna taş döşeyen bu öğretici tavrı ve psikolojik baskıyı duyma ve görme fırsatım oldu. Ne yazık ki bu tavırlar, “biz bir avuç insanız, irtibatı koparmayalım, orta yolu bulalım” söylemlerinin yanında gözden kaçabiliyor. Bu ifadenin doğruluk payı olduğunu inkar etmeyeceğim. Ancak, genel bir insan hakları mücadelesine dahil olan insanların başka bir kişinin insan haklarını ihlal etmelerine tanık olmak ve buna göz yummak ne kadar adil?²⁹

Bir örnek daha: 2021 yazında uranyum madenciliği yapılan Arıklı Köyü için bir hareket başlatıldı. Bu hareket kapsamındaki bazı eylemlerin yanı sıra o bölgede yaşayan köylüleri uranyum konusunda bilgilendirmek için toplantılar yapıldı. Bunların birinde, toplantıya çevrimiçi olarak katılan iki erkek profesörün 40 dakika boyunca birbirleriyle tartıştığına tanık oldum. Mesele madene yakın insanların geçim kaynakları iken, toplantının amacı umursanmadan odak nokta bu iki kişinin bireysel mücadelesine dönüştü. Bunu, kendi içlerinde açıkça ortaya koydukları derin bir cinsiyet rolünün sonucu olarak yorumlayabilirim: bu alana hakim olma hakkı ve insanların zamanını boşa harcadıklarını düşünmeme. Elbette doğrudan ilişki kurmak kolay değil ve bu varsayımsal görünebilir. Ancak toplumsal yapının iç

29 <https://feminisminindia.com/2020/04/29/video-what-is-mansplaining/> related news: <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-48278772>

içe geçmiş katmanları dikkatlice ayrıldığında, halkla kurdukları ilişkinin yanı sıra aralarındaki ilişkiyi de gözlemlemek çok zor olmuyor. Konuşmacılardan birinin bir kadın olduğunu hayal edin.

Çevre hareketleri ve feminist hareketler, “kapsayıcı” olmalarına rağmen, mansplaining vakalarına çok eğilimlidir. “Mansplaining’, bir erkeğin, konuştuğu kişiden daha fazla şey bildiğine dair yanlış bir varsayım, eksik bilgi sahibi olduğu bir şey hakkında biriyle, özellikle de bir kadınla küçümseyici bir şekilde konuştuğu bir durumu tanımlamak için kullanılan bir terimdir.”⁷⁵ Toplumsal hareketlerin bir başka aracı olan yeterlik geliştirme, bilgi ve farkındalığı artırma amacıyla çok sayıda konferans, seminer ve çalıştayla davet edilen uzmanlar, cinsiyet eşitsizliğinin bir başka açık tezahürüdürler.

Köklü cinsiyet normlarından etkilenen insanlar, bazı mesleklerin belirli bir cinsiyete daha yakın olduğunu varsayarlar. Bu nedenle, hareket içinde bile konuşmacıların görünürdeki uzmanlıklarıyla ilgili önyargıların kurbanı olmak kolaydır. Bir görüşmecim sempozyum ve panellerdeki konuşmacıların ağırlıklı olarak erkek olduğunu ve erkeğin sözü ile bilgisine daha çok güvenildiğini ifade etti. Yeşil Gazete’nin Kadın Aktivistler Konuşuyor³⁰ dizisinde dinlediğim kayıtlarda bu durumu destekleyen ifadeler mevcut.

Kadınlar olarak çoğu zaman söylediklerimize dikkat çekmeden önce sözlerimizi birkaç kez tekrarlamak zorunda kalıyoruz. Erkeklerin aksine sürekli olarak söylediklerimizi kanıtlama ihtiyacı duyuyoruz. Bu durum yaş ve tecrübe ile keskinleşen bir hiyerarşiye dönüşebiliyor. Son yıllarda bu durumu gözlemlemek için sivil toplum alanında birçok çalışma yapıldığını görebiliriz. Nispeten daha görünür olan bu ihlalin daha fazla telaffuz edildiği açıktır.

Yeditepe Üniversitesi’nde akademisyen olan Barış Gençer Baykan, sivil toplum, özel sektör, akademi, siyasi alan gibi yerlerdeki buna benzer durumların çetelesini tutuyor. Baykan, pek çok alanda kadın katılımcının olmadığı etkinlikleri, toplantıları ve konferansları kayıt altına alıyor, sosyal medya aracılığıyla bizlerle paylaşıyor ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görünürlüğünü sağlıyor.³¹ Baykan, bu çalışmayla ilgili verdiği bir röportajda, kadın katılımcının olmadığı toplantıların ağırlıklı olarak tarım, ekonomi, enerji ve tarih alanlarında yapıldığını belirtiyor. Aynı şekilde ev içi sorumlulukların ve çocuk/yaşlı bakımının da kadınların bu toplantılarda bulunmamasının nedenlerinden biri olduğunu belirtiyor.³² Görüştüğüm bir kişi, kendisine çevreci ve feminist hareketlerin kesişimini sorduğumda "yerel çevreci hareketlerin feminist hareketle daha fazla bağlantılı hale geldiğini" belirtti.

Tehlikeli madencilik, kömür veya hidroelektrik santralleri gibi durumlarda, orada yaşayan kadınların, şehrin yanbaşında gerçekleştirilen çevre tahribatına karşı mücadelede her zaman ön saflarda olduğunu görebiliriz. Bu, konuyla ilgili bir olaydır ve değerlendirilmesi gerekir: Kadınlar neden yaşadıkları bölgede bu hareketi daha çok benimsiyor? Burada ayrıca vurgulamak istediğim şey, önceki paragraflarda bahsettiğimiz eşitsizliğin tekrar ettiğidir. Kadınlar güvenlik güçlerine, şirketlere ve devlete karşı birlikte

30 https://www.youtube.com/watch?v=GMITKvaJ_sc ve <https://www.youtube.com/watch?v=2jcXSFuB67M&t=568s>

31 <http://www.yesilgundem.net/2018/03/kadnsz-toplantilar.html>

32 <https://www.sivilsayfalar.org/2018/11/19/kadinsiz-toplantilar-cinsiyet-esitsizligin-gorunurkilindigi-bir-duzlem/>

hareket ederek bu yıkım projelerini protesto ediyor, gerektiğinde günlerce nöbet tutuyor, meclise gidiyor, haber ve sosyal medya kanallarında açıklamalarda bulunuyor. Ancak yine de genel olarak hareketin karar alma mekanizmalarında aktif rol alamıyorlar.

Söz ve eylemleriyle hareketin bel kemiğini oluşturan kadınlar, yaşları, sosyo-ekonomik durumları, cinsiyetleri ve deneyimleri nedeniyle yok sayılabiliyorlar. Kendilerini aktivist olarak tanımlayan ve genellikle şehirden gelen kadınlarla tanışma fırsatım oldu. Ancak köylerde bilinçli olarak aktivizm yolunu seçen kadınları bulmak imkansız değilse de zordur, çünkü yapılandırılmış hareketler yok ve tüm aktivizm zorunluluktan başlatılır. "Örgütlü harekette bu davranışları görmeyi kimse beklemiyor." Çevre hareketi içindeki hayal kırıklığını da dile getiren Gülşah'tan geliyor bu cümle. Türkiye'de bir araya gelip örgütlenmeye çalışan kadın aktivistler sırf bu nedenle çevre hareketinden çekilebiliyor. Yaşça daha büyük erkekler kurdukları gücü ellerinde tutmak isterken, bu otoriterliğin egemenliği ile kadınlar seslerini duyuramıyor. Daha yüksek sesle konuşmak her zaman bir sonuca götürmüyor. Çoğu zaman derin bir aşındırma etkisi bırakıyor. Bu konu, mücadelenin yerelden ulusala her kademesinde ve her konumunda değişmeyen bir noktadadır. Bu durumun bir eşitsizlik yarattığını görememek, yerinde söylenen sözlerin ve tavırların mansplaining olduğunu algılayamamak, durumun bir ihlal olduğunun farkına varılmasını sağlayamıyor.

Peki çözüm nedir?

Herkesin bu soruya geri planda yatan bir kaygıyla farklı bir yanıtı vardı:

"Çevre hareketinde, kendimizi sürekli olarak kanıtlamak için bu kadar çok zaman harcamasaydık, çok daha iyisini yapabilirdik." (Güneş, 40, Çanakkale'den feminist ve çevre aktivisti)

"Bu harekette eko-feminizmin çok daha görünür olması gerekiyor." (Melisa, 18, İstanbul'dan genç iklim aktivisti)

"Kadınlar ve LGBT+'lar daha çok tartışılmalı ve bu tartışma doğayla bağlantılı olarak yapılmalı. Kesişimsellik çok önemli." (Gülşah, 31, Antalya'dan bir Akademisyen)

"Katılımcı karar alma süreçlerini hep birlikte konuşmamız lazım. Bunu sadece kadınlar olarak değil, erkekleri de dahil ederek yapmalıyız." (Bahar, 33, İstanbul'dan feminist ve iklim aktivisti)

Tüm bu yanıtlara bakarak bu duruma dair şunu söyleyebilirim: İnsan hakları ihlalleri nasıl birbirini besliyor ve büyütüyorsa bunlarla mücadele de çok yönlü olmalıdır. Hak savunuculuğu yapıyorsak, bu haklar arasında korunması gereken pek çok alan olduğu gerçeğini gözden kaçırmamalıyız. Elbette çevre hareketindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği çok çeşitli konuları kapsıyor. Girişte de belirttiğim gibi, konuyu belirli bir çerçeve ve kavramlar kullanarak bu bağlamda tartışmaya açmak istedim. Daha çok konuşmalı, daha çok ses çıkarmalı ve daha görünür olmalıyız. Sonuç olarak, kendi eşitsizliğimizin farkında olalım. Geçen yıl genç iklim aktivistleriyle katıldığım bir toplantıda bulunanlardan biri, kendi bölgesindeki mücadelede kendini zor ifade ettiğini, sözlerinin özellikle yaşça büyük erkekler tarafından ciddiye alınmadığını ve var olabileceği bir yerde kendine alan bulamadığını ifade etti.

Anlattıklarını yaşamış biri olarak ona yalnız olmadığını hissettirmek benim için önemliydi. Sorunun kendisine ait olmadığını, yalnız olmadığını bilmek ve duymak onun için değerliydi. Biz yalnız değiliz; her aşamada benzer deneyimler yaşıyoruz. Batıdan doğuya her kadının, her LGBT+ aktivistinin çeşitli düzeylerde adaletsizlikle karşılaştığını biliyorum. Bunu değiştirme sorumluluğu elimizde ancak bir anda değil, zamanla. Değişim için bir araya geldiğimiz topluluklarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele etmeye devam edeceğiz, tıpkı değişimi görmeyi istediğimiz her alanda yaptığımız gibi.

Bizimle İletişime Geçin

Yeşil Avrupa Vakfı (GEF)

gef.eu

GEF_Europe

GreenEuropeanFoundation

GEF_Europe

Orta ve Doğu Avrupa İşbirliği ve Kalkınma Ağı(CDN)

cdnee.org

cdn_ee

CDNEE

cdnee

Cooperation Development Network Eastern Europe